

ПАДЕЖНАТА СИСТЕМА В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА ЦИКЪЛА ЗА СЕРАФИМИТЕ ОТ СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ

Теодора Г. Илиева
Тракийски университет – Стара Загора

THE CASE SYSTEM IN THE MIDDLE-BULGARIAN TRANSLATION OF THE HOMILETIC CYCLE ON THE SERAPHIM BY ST. JOHN CHRYSOSTOM

Teodora G. Ilieva
Trakia University – Stara Zagora

The paper examines the morphological and syntactic parameters of the case system in the unstudied homilies *On the Seraphim*. The case paradigm is too conservative; the congruency has not changed, the indications for analyticity are manifested in the wider compatibility of some prepositions; the possessive use of the dative has been consistently applied, competing with the traditional possessive function of the genitive; there are no structures with the fully grammaticalised preposition “of”, which were typical for the 14th century; no middle-Bulgarian tendency towards occurrences of the casus generalis is observed; the prepositions “of” and “between” are distributed within the genitive.

Key words: pre-Euthymian translation, case congruency, verb reaction, analyticity, translation preferences

Непроучените среднобългарски ръкописни свитъци са ценно свидетелство за лингвистичната динамика, за граматичните трансформации и иновационните езикови процеси през XIV век, но наред с глобалните исторически тенденции, които чертаят и в които се вписват, те са регистър за индивидуалните жанрови и езиковостилистични предпочитания на книжовниците и за влиянието на гръцки текстови образци върху тях.

Сред неизследваните средновековни преводни бисери (от гр. Μαρμαρίται βιβλίον ‘морски бисер’) е Златоустовият цикъл от шест хомилии „За серафимите“ (= Срф), който е обект на настоящата публикация. Анализът се провежда по най-ранния български препис

Б.І.197, РНБ, л. 130 – 168 (Христова и др. 2009: 113 – 118) на славянския превод на книга „Маргарит“ от третата четвърт на XIV в., дело на книжовника йеромонах Дионисий Дивни.

Предмет на проучването са морфолого-синтактичните параметри на падежната система в Срф.

Целите на научното съобщение са: да се представят дескриптивно нововъведенията при глаголните рекции; да се открият унаследените норми и иновационните специфики, характерни за среднобългарския период и за идиолекта на Дионисий Дивни; да се направи паралел с падежните трансформации в синхронни на Срф паметници; да се открият проявите на аналитизъм; да се установи доколко особеностите на падежната система в Срф аргументират моята теза за посредническата роля на Дионисиевия превод като преходно звено между светогорската лингвистична практика и реформата на търновските словотворци; да се установят преводаческите предпочитания на Дионисий Дивни при предаване на гръцки конструкции.

Падежната система на Срф е твърде консервативна. Запазени са присъщите за старобългарския ръкописен канон рекции на глаголите с минимални трансформации; индикациите на аналитизъм са ограничени и се проявяват най-вече в по-широката съчетаемост на някои предлози; най-последователно е прокарана посесивната употреба на датива, конкурираща изконната функция на генитива да изразява притежание; падежната конгруенция не е променена; почти не са редуцирани синтактичните функции на падежите. Въпреки заключенията на К. Мирчев за нарушаването на падежната система, много широко отразено в паметниците от XIII – XIV век, и за поява на конструкции с напълно граматикализиран предлог на (които са характерен балканизъм) в Боян.ев., Бол.пс. и др. (Мирчев 1966: 288 – 290), Срф, както и текстовете с търновски произход не отразяват действието и последиците от тези процеси.

1. Именителен падеж

В Срф подлогът е морфологично изразен от: имена (áвгoустъ·тнвѣрїе· гáїе· клáвдїе· нѣрѡ ѿлцн слóвeсы пoчѣтeнн) и субстантивирани причастия (грѣдын нe вѣдын гá). В номинатив са и предикатите на подлога (тáмо ѿлкъ крѣм'чїн, здѣ же крѣм'чїн х̄с, брá твон...да вждетъ тн гáко ннозгычнї н мытарь).

В Срф се среща рядката за ранните старобългарски паметници, за Йоан Екзарх и др. конструкция от предикат, изграден от прилага-

телно/наречие в ИП, и несъгласуван с него подлог: *добро естъ соль Мар и Зогр, скръбно естъ грѣхъ Супр* (Ходова 1995: 257). Примери, илюстриращи синтактичния модел, в Срф са: *добро естъ бра̂. нж лоуѣше дѣвство. њ не понеже лоуѣше естъ дѣвство, сего радн естъ злѡ бра-кѣ. нж мнее оѣво ѡного, добро же њ тѣ.*

След възклицания и повелително наклонение ЗвП в Дионисиевия превод не се измества от ИП за разлика от други среднобългарски паметници.

2. Родителен падеж

Освен двете фундаментални разновидности на РП, характерни за индоевропейските езици – приименна и партитивна, в Срф се разгръщат още аблативната функция и конструкцията *родителен самостоятелен*.

2.1. Родителен с предложна употреба – често срещани са предлозите: *везѣ, блнзѣ, вѣмѣсто, вѣслѣдѣ, до, изѣ, кромѣ, отѣ, по, прѣжде: везѣ съны проважаеѣтъ ношн; елнкы сжтѣ блнзѣ прѣстола; вѣмѣсто оѣво вѣтрнла ѡзыкѣ распростерѣ; нж вѣнѣ гра̂ прѣбывающоу; нж прѣбыван вѣнѣтрѣ оѣставѣ своѡхѣ; вѣннде ѡзарѡа ѡерен вѣслѣдѣ еѣго; зрѣшн лн даже до зазрѣнѡа съставляеѣмо съгрѣшенѡе; мѡѡ ѡлѡкы вндѣтн за хѡа закалаеѣмы; не вѣсхѡтѣсте ѡзѣ града ѡзѣгнатн; невѣнѣчани ѡ кромѣ мѡзды ѡ подвнга постѣнаѣго ѡтндемѣ; отѣ срѣдѣ ношн; ѡнѣ оѣво по срѣдѣ црѣвѡнхѣ ѡблнчаеѣмѣ вѣ; прѣжде во бѡ не зрѣхѣ. Регистрирана е нова употреба с на (на далѣнѣа оѣво коуплѣтѡренѡа) и с междуѡ (межѣ бѡ ѡ ѡлѡскаѣго еѣтъства стонѣтѣ сѣенѣннкѣ).*

В Срф РП с темпорално значение се употребява само с предлог *до*, а не със *за*¹ – *ѡ срѣды ношн даже до днѣ прѣбывающѣ. Предлогѣт развѣ се използва не само с РП (ннкто же вѣсѣ вѣды, развѣ едннѣго ѡже тѡннѡа вѣдащаѣго бѡ), но и с ВП (развѣ раавѣ блждннцѣ съ-*

¹ В старобългарските паметници *за* с темпорално значение се използва с РП само в облика *заоѡтра*, но в по-късни ръкописни сборки (Берл.сб., Житие на св. Константин-Кирил и житие на св. Вацлав) се среща моделѣт *за* + ВП за посочване на периода, в който се извършва действието (Миклас и др. 2006: 405).

навьднтѣ)² и с ИП (понеже во њ роуды, землѣ њ злато ннѹтѡже нно ѣсть, развѣ землѣ);

В творбите на Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, химнописца Ефрем и в Триодните Синаксари³ ради е и предлог, и задлог. В Нор.пс. е преди всичко предлог (Чешко 1989: 71 – 72). А в ПФот (Славова 2013: 96) и в атонската редакция на богослужебните книги ради е само задлог.

Дионисий Дивни употребява ради по-често в постпозиция – обикновено при съюза сего радн (над 20 пъти), отколкото в препозиция. Примери за постпозиция – бѣженъ азъ вѣ радн; и препозиция – њже радн лѣтѣнаго невѣдѣнїа.

В Срф не се наблюдава известната още от старобългарски конкуренция между оу и отъ + РП: оу (нѣ оу прѣстола вѣведе црѣкаго, егда оу съсцоу њмѣши ѡтроуа).

Адвербиалното съчетание въ + име + генитив в ПФот се превръща в предлога въмѣсто, следван от име в генитив (Славова 2013: 97). В тази форма предлогът се среща и в съчиненията на Цамблак. У Дионисий Дивни откриваме същата контаминация: въмѣсто оубо вѣтрѣла азъкъ распростерше. въмѣсто зѣфѣра же, дѣховнѣа блѣтъ ннспоустнвшѣ. въмѣсто же крѣмѣла, крѣта прнѣмѣше крѣмѣѣж. Гръцкото съответствие на новосъздадения предлог във всички посочени синтагми е *ἀντί*.

2.2. Родителен партитивен

Още през старобългарския период чистите генитивни партитивни форми постепенно са били заменяни от конструкции с предлог отъ. В Евангелието съотношението между тях е било 1:4 (Вечерка 1963: 189), но в преславски корпуси – ПАНт, се наблюдава противоположна тенденция (Върбанова 2010: 203 – 205).

В Срф безпредложният партитивен е рядкост, дистрибутира се само в словосъчетания, съдържащи местоимения, и съответства на генитив от гръцкия оригинал – тѣѣж не въпїж къ комоужо нѣ (ἡμῶν) њ глѣа, да блюдетъ оубо њ къжо нѣ (ἡμῶν), ѡжндаетъ во къжо вѣ (ὁμῶν) и др.

² Аналогични случаи са регистрирани в Берл. сб. (Миклас и др. 2006: 406).

³ Ради оубо фарїсеа/ тѣхъ ради/ ради же сихъ (Тасева 2010: 162).

Разпространеният в среднобългарски сводове (Янакиева 2013: 226 – 235) модел с предлог отъ има по-висока честота на употреба и в Срф също предава оригиналния синтактичен модел *genitivus partitivus* без предлог, което може да се възприеме като ясна тенденция към аналитизъм – посланъ во бы къ мнѣ рече ѓдннь ѿ серафїмь, прнстѣпнмь...къ ѓднному ѿ нже врата вържыеныныхъ нбнаа, йсаїа нже ѿ прркъ велегласнѣншн.

2.3. Родителен посесивен е широко представен в Срф: кончунны ѡзїнны, показоуѣтъ члѣка блгородїе, здѣ же дха нашествїе, гла прроча, поснлаж дха блгть.

2.4. Сепаративният генитив замества стария аблатив и се разгръща в два синтактични варианта – предложен (ѣко того нзгнатн ѿ влчнѣж храмны) и безпредложен (нж настонтъ прощенїа лншажщн єго, єгда троуды оубо пѣмлатъ, въздаанїа же лншажтѣ сѣ вѣсѣкого), които съответстват на безпредложен *genitivus separacionis*.

2.5. Приглаголен родителен – с добре запазена глаголна рекция в Срф. Идентифицира се при: преходни глаголи (стѡаше мѣтель, н ѿ ѓдннож жїны побѣжаемъ ѿхожааше); глаголи, означаващи отдалечаване, отстраняване, избавяне, освобождаване (прокаженѡго ѿ гра нзгганѣтн, ѡблнчн єго межж совож..., тако того ѡсѣче, ѡтндрн оубо н прнѣмн длѣжнѣж таковаго нечювьства кѡзнь).

2.6. Родителен за време (*Genitivus temporis*) се среща в Срф преди всичко при съществителното дннь: ѡще н ѓдного дне єсть растоанїе, по ѓдномѣ же н второмѣ днн.

2.7. Родителен за пространствени мерки – една от разпространените обстоятелствени функции на генитива: мѣста ѿ мѣсть прѣмѣноуѣтъ.

2.8. Традиционният РП при сравнителна степен на адективите – ннчтѡже во немоцнѣне ѿ нже бжтвныж прѣстѣпажцаго законы. ѣкоже оубо ннчтѡже крѣпчѡше ѿ нже бжтвныж ѿмжцажцаго законы...ѡ нже правдж дѣлажн, самого црѣ црѣвнѣншн єсть.

2.9. Родителен при междуметието о: ѡ званїа нбнааго, ѡ дргъзнжтїа ѿ бестоуства.

3. Дателен падеж

Основната дистрибуция на ДП в старобългарския ръкописен канон е приглаголната, тя доминира и в Срф.

Дативът изпълнява функция на допълнение към непреходни глаголи: поставниѣмъ сѣвѣ законъ и рѣцѣмъ, жена ѿвова...похоулити во ѣмоу ствѣцаваше.

3.1. Дателен с предложна употреба – срещат се всички предлози: по малоу приливаѣши къ свѣтнлоу масло. Количественото преимущество между къ + датив и безпредложен датив (при обект адресат) е изцяло в посока на предложния тип, 132 са дистрибуциите на къ в Срф; по (по въсждоу (πανταχοῦ) въ ветхѣ, сѣненници црѣ помазоваахъ, по малоу (κατὰ μικρόν) приливаѣши къ свѣтнлоу масло). А в изречението – гаврѣнлъ пернатъ съходитъ. не ꙗко пера нма по (περί) вестѣлеснѣн ѿнон снлѣ. нж да покажетъ прѣкъ – се установява рядък превод на περί с предлога по със семантика ‘като, според, съобразно, подобно на’/ ‘извънредно, в по-голяма степен’.

3.2. Dativus possessivus – црѣ же ѿудеѣ, съответства на genitivus possessivus от гръцкия източник.

В изследване на РП и ДП притежателен в среднобългарски писани на Добрм.ев., Бан.ев. и Добрш.ев. Мъжлекова посочва, че приименният дателен не показва значително разширяване в сравнение с глаголическите Четириевангелия (Мъжлекова 2009: 319)⁴.

Дионисий Дивни следва старобългарското състояние при предаване на гръцкия genitivus possessivus и го превежда почти винаги с приименен РП. Случаите на превод с атрибутивен ДП са силно ограничени: ѿ мѣтρη тѡν Маккаβαίων...мѣтρη мартѡρων – мѣтн макавеѣ...мѣтн мнкомъ, ψυχὴ мартѡρων – ꙗкова же ѣсть дша мнкомъ, τῆς γῆς συγγενῆς – ѿлкѣ съин земли съродникъ.

При Търновската книжовна школа се наблюдава ясно разграничение в употребата на посесивен генитив и датив. Първият изразява

⁴ Засвидетелствано е различие при употребата на родителен и дателен падеж в отделни евангелски цитати, като петте сравнявани текста (Зогр, Мар, Бан.ев., Добрш.ев., Добр.ев.) образуват най-различни комбинации помежду си. Може да се предположи, че среднобългарските Четириевангелия са копия на запазени до днес старобългарски текстове (Мъжлекова 2009: 319).

органическо притежание, а вторият – отношение между притежател и притежавано, опосредствано от някакво действие (Харалампиев 1994: 281). Дионисиевият превод не поставя строго разграничение в субординацията: *dativus possessivus* се изолира и при установена историческа фактология – *црѣ ѿ ѿудеѡ*, и при константни богословски постановки – *аггломѣ црѣ*, и за отбелязване на принадлежност – *прѣркѡ дшѡ*. А във фразата *мѣтн макавеѡ... мѣтн мнкомѣ*, където втората атрибуция е придобита, е търсен стилистичният ефект на тавтологията.

В Срф не е засвидетелствано съчетание на предлога *на* с ДП за притежание, което е рядкост и в среднобългарските паметници.

Обектният дателен е слабо разгърнат и се констатира само няколко примера след отглаголни същ., например: *црѣ длъговѣ нмѣнїѡ ѡставлѣтъ. сценннкѣ же длъговѣ съгрѣшенїѡ* (*ἀμαρτημάτων*), *съгрѣшенїѡ разлнѣа* (*ἀμαρτημάτων διαφοράς*).

3.3. Двойно зависимият датив е много близък до *dativus commōdi*. Най-тясно се свързва с имената като тяхно определение – *проказѣ възложн на челѣ ѣмоу* (близък до *dativus instrumenti*), *н сн ѣстьствѡ доброта, земномоу црѣвн*.

3.4. *Dativus commōdi (incommōdi)* – слабоуправляемият приглаголен дателен, който е широко разпространен в старобългарския ръкописен канон, се констатира и в Срф – *аще бо н чьстенѣ вамѣ прѣстолѣ црѣкын ѡвлѣтът сѡ, н клѡ намѣ подажцѣ*.

3.5. Предложен и безпредложен дателен: при *verba dicendi* глаголати, зъвати, рѣци, (по)вѣсѣдовати се забелязва двупосочно влияние – на изходния синтактичен модел и на славянската норма⁵.

В Срф се наблюдават и двата модела, но доминира предложният: без предлог – *повѣсѣдовахомѣ вамѣ* (безпредложен и в оригинала), *не оѣбо мн сѡа глѣтн*, с предлог – *къ врагомѣ своѡ вѣсѣдоуѡмѣ* (*πρὸς*), *къ нѣмоу повѣсѣдоватн* (безпредложен в оригинала), *къ* (*πρὸς*) *сѣвѣ вѣсѣдоватн*.

⁵ В ранните старобългарски ръкописи при глаголите глаголати, рѣци и др. се предпочита безпредложната употреба (Ходова 1995: 179). Противоположно е разпределението в някои преславски текстове (Димитрова 2012: 238).

При рѣци преобладават предложните съчетания: *дѣстоѣнно же ѣсть рѣци къ (прѣс) вамѣ, въсѣ сѣа къ (прѣс) вамѣ рѣми ꙗнѣ.*

3.6. Дателният падеж с безличните глаголи + инфинитив изразява косвения субект на действието чрез два разпространени тричленни синтактични модела (Вечерка 1963: 145): функционално безличен глагол + датив + инфинитив – *ни во дѣстоѣтъ попоушатн слѣвоу длѣга твѣрѣтн ѡбраценіа*. Дателен с *хотѣти* е изключително рядък още в старобългарските корпуси, единични са в ПАНт (Върбанова 2010, дисертация). В СРф *хотѣти* управлява подчинено обстоятелствено изречение, изразено с конструкцията ДП + инфинитив (*быти*): *хощеть пауче же ꙗ самѣхъ чнстомъ быти намъ*. В почти всички останали над 50 слоупотреби *хотѣти* е елемент от съставно глаголно сказуемо, волунтативен глагол или причастие.

3.7. *Dativus sympatheticus* е средство, емоционално обагрящо изказа и изразяващо авторовата интенция и в оригинала, и в преводния текст: *Тѣ же ми нъ здѣ зрѣ бѣжїе ѡлколюбїе*.

3.8. Нови употреби на дателния падеж – измества МП за означаване на последователност – *тѣ комоуѣ по свонхъ дѣломъ въздаѣши дѣланїе нъ сѣдѣ* (липсва съгласуване по падеж между непрякото допълнение *дѣломъ* и неговото определение и по число между прякото допълнение *комоуѣ* и възвратното местоимение *свонхъ*). Подобно предпочитание на датив се среща в Берл.сб. (Миклас и др. 2006: 405).

ДП изразява социативна функция, която би трябвало да е с ТвП. В синтактичния анаколут *διὰ τὸ φιλομαθὲς ὑμῶν τῶν συμπλεόντων* > *нж за любоуѣненѣ ваше съплаважшѣ намъ* гръцкият *dativus sociativus*, зависещ от префикса *συν-*, е предаден също с датив, а старобългарската норма предполага използване на инструментал – *нж за любоуѣненѣ васѣ съплаважшѣ намъ*.

3.9. *Dativus subjecti* – в отделни случаи с него адаптивно се предава *genitivus partitivus* от гръцкия източник: *οὐδὲν τούτων αὐτὸν ἐκόλυσεν* > *нж ннчтѣже ѣмоу сѣ възъбранн*.

4. Винителен падеж

Една от ключовите синтактични функции на ВП е пряко допълнение. Примерите в Срф са многобройни – *вндѣ лн ѡнж, зрѣн ѣ сїж, доволнж подаѣшн ѡгню пнцж*. Двойният винителен падеж се констатира в малко примери: *не вн тѣ нз'научла ...бѣ нареклѣ помощ'ннцж, нсаїж прнведемѣ свѣтелѣ глаца снце ѡ немь*.

Регистрирана е обичайната употреба на ВП с предлози: *въ длъготж прострѣное слѡво; за ржкж на ѣ емь; разьгарн сѣ гѣ на снѣ ѡсрлѣвы; црѣ главж по ржцѣ іерѣѡвѣ прѣводнѣтъ*.

ВП в Срф замества РП и при отрицание: *ннже попалн бестоѣнж глаж*. Тази практика е разпространена в съчиненията на Търновската книжовна школа (Харалампиев 1994: 280), в Нор.пс., в МАР (Тасева, Йовчева 2009: 73) и др.

Редица транзитивни глаголи в Срф не пазят глаголната си реакция и се съчетават както с генитив, така и с акузатив. Явлението е характерно и за Норовския псалтир (Чешко 1989: 72): РП (*всѣкого ѡвѣта лншн сѣ*), ВП (*не хѡщете мѣ ѡмѣстнѣти*).

Ясната среднобългарска тенденция към проникване на *casus generalis* не се забелязва в Срф, разширяване на функциите на ВП не се установяват нито в Посланието на патриарх Фотий (Славова 2013: 95), нито в съчиненията на Търновската книжовна школа.

5. Творителен падеж

Наблюдава се среднобългарското редуциране на адвербиалните функции на инструментала и свиване на безпредложните форми, засилване на неадвербиалните употреби, увеличаване на предложните съчетания.

5.1. Адвербиалният ТвП присъства с няколко модела: безпредложен инструментал: средство за въздействие (*азь свѣзавь ѣго проказож*), конкретен предмет или вещь за осъществяване на действието (*нѣкоторож ѡдежѣж тѣломь себе ѡ всждоу прикрывающн*), нематериално оръдие (*ісоусть, повелѣващаго слоуж людн прѣведѣтъ*), обстоятелствена употреба за пряка причина (*възношеніемѣ н іарѡстнж піаны бывающжж*), средство (*іакоже нѣкож прѣградож соугоубож лица загражащѣ*), номиниране на обекта на действието (*прнмнрн сѣ бѣ ѡлкъ*). ТвП, изразяващ съпровождащо обстоятелство, е засвидетелст-

ван в: на самое въшешнѣмъ нѣбо... аще њ не тѣломъ, нѣ мѣдрованіемъ. аще њ не пришествіемъ; предложен инструментал за начин – нѣ растоитъ ѿлкъ ѿ бесловесныхъ, словомъ, встѣпль стѣлцина съ толнцѣмъ вестѣуствомъ (в архаичния си вид инструменталът трябва да е безпредложен, тук е с предлог съ, предаващ гръцкото *μετα*).

Творителният тавтологичен чрез етимологична фигура без определение в Срф е: *Герафїмъ... таковож радостнѣмъ раѹжт сѣ ѿнн-таковѣмъ веселїемъ веселѣт сѣ*.

5.2. Творителен в неадвербиални употреби изразява косвен субект. Експлицира се или с РП + *отъ* или по-рядко с безпредложен ТвП: тако њ ество въздвнзаемо, страхомъ бжїемъ ѿбоуздаваше сѣ; за начин на действие – дѣвствомъ брактъ поунтаж. даромъ вещь ѹднѣ твора. Предлозите с ТвП са: стоати прѣ велнокъ ѿнож славж; съ ѿпасствомъ; многоу межж нннн разлнчїю.

Сред глаголите със социативния инструментал в Срф са: възсилати, вѣнчати, лѣтати, показати, наоучати, примати, стоити и др. Творителният предикативен, който е жива категория в Супр и в по-късни паметници – преводите на Йоан Екзарх и ПАНт (Върбанова 2010: 211) и ЖАВ (Димитрова 2012: 240), не се използва в Срф, там предикатът обикновено се изразява с ИП, ВП (та жѣнж злѣ њ лжквж сжщж, аще бо тѣ себе нарѣшн непотрѣвна) или ДП.

Интерес представляват синтактичните синоними в библейските цитати *работати гѣн съ страхомъ и въ страсѣ работати*. Във второто словосъчетание предлогът *ѣν* се предава с МП, с предлог *въ*, който не носи инструментална семантика. Стремезът на преводача е бил да репродуцира гръцкия модел, създавайки семантична калка.

Присубстантивният лимитативен ТвП не фигурира в Срф. Обичайните старобългарски изрази *именемъ*, *родомъ* са изместени от предложен генитив – *ѿзїа...кынхъ ѿ рѣ* и *ннже ѿ началѣстѣвнаго нарѣѣго њмене*.

6. Местният падеж се характеризира със запазена глаголна реакция. В Срф са установени преди всичко предложни архаични употреби: *въ тѣмѣ глѣбоцѣ въ полоунощехъ; проказж възложн на чѣлѣ ѣмоу; о дѣховныхъ*, липсата на предлог е рядкост.

Дистрибуциите на предлога *о* в Срф са с МП и много по-рядко с ВП. Предлогът предава *ὕπερ* + генитив, *περί* + генитив или акузатив (в съчетания с отглаголни съществителни – *περὶ τὴν – ὡς τοῦ ἐμοῦ σπένου...*, *περὶ τὴν λύσιν – ὡς τοῦ ἀπολύτῳ*), *ἐπὶ* + генитив: по със семантика последователност във времето и пространството – по скончанн *ἀπολυτῳ* по *μῶν* врѣмени сѣ *вѣ*; *ἰαкоже* при *цркъныхъ* *въходѣ* *бывають* – *ἐπὶ τῶν βασιλικῶν εἰσοόδων*.

Редица глаголи с префикс *при-* в Срф се съчетават не с МП, а с други падежи⁶. Безпредложният МП е по-рядко срещан в Срф: *н сѣ тѣ съкрѣвена сѣтъ въ земли кровѣ моѣмъ*.

7. Вокативът в Срф е със съхранена падежна флексия и се открива на синтактично обусловените си места: *ὡκαан'не н страстне • пѣбааше ти божию сѣ н трепещию; Сѣа оубо вѣдаще любиници...*

Наблюденията върху морфо-синтактичните параметри на падежната система в Срф могат лаконично да се обобщят в следните изводи: падежната парадигма е консервативна; конгруенцията не е променена; индикациите за анализъм са ограничени и се проявяват в по-широката съчетаемост на някои предлози (разпространеният в среднобългарските сводове модел с предлог *отъ* има по-висока честота на употреба и в Срф също предава оригиналния синтактичен модел *genitivus partitivus* без предлог, което може да се възприеме като ясна тенденция към анализъм); предлозите *на*, *между* се дистрибутират с РП; предлогът *развѣ* се използва не само с РП, но и с ВП; не се наблюдава известната среднобългарска конкуренция между *оу* и *отъ* + РП; адвербиалното съчетание *въ* + име + генитив се превръща в предлога *въмѣсто*, следван от име в генитив – този контаминация се среща и у търновските книжовници; ясната среднобългарска тенденция към проникване на *casus generalis* не се забелязва в Срф, разширяване на функциите на ВП не се установяват; не се откриват общи форми на ВП след предлози и у Търновската книжовна школа; присубстантивният лимитативен ТвП не фигурира в Срф – обичайните за старобългарски изрази *именемъ*, *родо-*

⁶ ВП, ДП и РП: *къ ѡномоу приходать н млатъ сѣ...прнстѣпниъ оубо н мѣ къ ѣдномоу...н аще сѣж ѡнъ прѣнметъ мжздѣ, да ннктоже оубо приходнть скверненъ ннже нечнсть...* 163а, *пѣсть доблестѣвенъ прнтекъ на нечнстаго свѣрѣ*.

мъ са изместени от предложен генитив; мнозинството от дистрибуциите на предлога о в Срф е с МП и много по-рядко с ВП; почти не са редуцирани синтактичните функции на падежите.

ЛИТЕРАТУРА

Вечерка 1963: Вечерка, Р. *Синтаксис беспредложного родительного падежа в старославянском языке.* [Večerka, R. Sintaksis bespredlozhnogo roditel'nogo padezha v staroslavvyanskom yazyke.] Прага, 1963, 183 – 223.

Върбанова 2010: Върбанова, П. *Славянският превод на Пандектите на Антиох. Езикови аспекти.* [Varbanova, P. Slavyanskiyat prevod na Pandektite na Antioh. Ezikovi aspekti.] Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Велико Търново, 2010.

Димитрова 2012: Димитрова, М. *Тълкувания на Песен на песните в ръкопис 2/24 от Рилската света обител.* [Dimitrova, M. Talkuvaniya na Pesen na pesnite v rakopis 2/24 ot Rilskata sveta obitel.] София, 2012.

Миклас и др. 2006: Миклас, Ф., Тасева, Л., Йовчева, М. *Берлински сборник: среднобългарски книжовен паметник от началото на XIV век с допълнения от други ръкописи.* [Miklas, F., Taseva, L., Yovcheva, M. Berlinski sbornik: srednobalgarski knizhoven pametnik ot nachaloto na XIV vek s dopalneniya ot drugi rakopisi.] Изд. Кирило-методиевски център, 2006.

Мирчев 1966: Мирчев, К. За хронологията на основните балканизми в българския език. [Mirchev, K. Za hronologiyata na osnovnite balkanizmi v balgarskiya ezik.] // *Български език*, 1966, кн. 4, 281 – 293.

Мъжлекова 2009: Мъжлекова, М. *Родителен и дателен притежателен падеж в среднобългарски Четириевангелия от XII – XIII век.* [Mazhleкова, M. Roditelen i datelen pritezhatelen v srednobalgarski Chetirievangeliya ot XII – XIII vek.] Одеса, 2009.

Славова 2013: Славова, Т. *Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис Михаил.* [Slavova, T. Slavyanskiyat prevod na Poslanieto na patriarh Fotiy do knyaz Boris Mihail.] София. УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.

Тасева, Йовчева 2009: Тасева, Л., Йовчева, М. Мъчението на св. Александър Римски – един рядък агиографски текст в книжнината на православните славяни. [Taseva, L. Yovcheva, M. Machenieto na sv. Aleksandar Rimski – edin ryadak agiografski tekst v knizhninata na

pravoslavnite slavyani.] *Text – Sprache-Grammatik. Slavisches Schrifttum der Vormoderne. Festschrift für Eckhard Weiher. Hrsg. J. Besters-Dilger und A. Rabus.* (= Die Welt der Slaven. Sammelbände. Сборники. Bd. 39) München – Berlin: Otto Sagner, 2009, 67 – 94.

Тасева 2010: Тасева, Л. *Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина. Текстологично изследване. Издание на Закхеевия превод.* [Taseva, L. Triodnite sinaksari v srednovekovnata slavyanska knizhnina. Tekstologichno izsledvane. Izdanie na Zakheeviia prevod.] Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, T. LIV. Weiher Verlag, Freiburg i. Br., 2010.

Харалампиев 1994: Харалампиев, Ив. Химнописецът Ефрем и правописно-езиковите традиции на писателите от Търновската книжовна школа. [Haralampiev, Iv. Himnopisetsat Efrem i pravopisno-ezikovite traditsii na pisatelite ot Tarnovskata knizhovna shkola.] // *Търновска книжовна школа.* Т. V. Велико Търново, 1994, 273 – 284.

Христова и др. 2009: Христова, Б., Загребин, В., Енин, Г., Шварц, Е. *Славянские рукописи болгарского происхождения в Российской национальной библиотеке.* [Hristova, B., Zagrebin, V., Enin, G., Shvarts, E. Slavyanskie rukopisi bolgarskogo proishozhdeniya Rossijskoj natsional'noj biblioteke.] Санкт-Петербург, 2009.

Ходова 1995: Ходова, К. Синтактическите архаизми в языке произведения Йоанна Экзарха Болгарского. [Hodova, K. Sintakticheskie arhaizmu v yazyke proizvedenij Yoanna Ekzarha Bolgarskogo.] // *Преславска книжовна школа.* Т. I. Шумен, 1995, 254 – 261.

Чешко 1989: Чешко, И. К. *Норовская псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века.* [Cheshko, I. K. Norovskaya psalmyr'. Srednebolgarskaya rukopis' XIV veka.] Издание подготовили Е. В. Чешко, И. К. Бунина, В. А. Дыбо, О. А. Князевская, Л. А. Науменко. Ч. 1 – 2. София, 1989.

Янакиева 2013: Янакиева, Цв. Нормативни предпоставки относно употребата на безпредложни форми на родителен падеж на имената и предложни конструкции с *отъ* в старобългарската и среднобългарската писменост. [Yanakiyeva, Tsv. Normativni predpostavki otnosno upotrebatata na bezpredlozhni formi na roditelen padezh na imenata i predlozhni konstruktsii s *отъ* v starobalgarskata i srednobalgarskata pismenost.] // *Преславска книжовска школа.* Т. XIII. Шумен, 2013, 226 – 237.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

Бан.ев. – Банишко евангелие
Берл.сб. – Берлински сборник
Бол.пс. – Болонски псалтир
Боян.ев. – Боянско евангелие
ВП – винителен падеж
Добрм.ев. – Добромирово евангелие
Добрш.ев. – Добрейшово евангелие
ДП – дателен падеж
ЖАВ – Житие на св. Антоний Велики
Зогр – Зографско евангелие
ЗвП – звателен падеж
ИП – именителен падеж
МАР – Мъчение на св. Александър Римски
Мар – Мариинско евангелие
МП – местен падеж
Нор.пс. – Норовски псалтир
ПАНт– Пандектите на Антиох
ПФот – Послание на патриарх Фотий до княз Борис Михаил
РП – родителен падеж
Срф – цикъл от шест хомилии „За серафимите“
Супр – Супрасълски сборник
ТвП – творителен падеж